

5. Afledninger af stamtonerne – fortegn

5.1 Hel- og halvtoneskridt.

På klaviaturet - se Fig. 1, s.6 - repræsenterer de hvide tangenter som tidligere nævnt stamtonerækken. Denne er sammensat uregelmæssigt, idet der mellem to nabostamtoner ligger enten en enkelt sort tangent eller ingen.

Et skridt mellem to nabostamtoner, hvor der ligger en enkelt sort tangent imellem kaldes et *heltoneskridt* eller blot en *heltone*.

Et skridt mellem to nabostamtoner, hvor der ikke ligger en sort tangent imellem kaldes et *halvtoneskridt* eller blot en *halvtone*. Et skridt fra en vilkårlig stamtone til en sort nabotangent kaldes ligeledes et *halvtoneskridt*.

- Afstande mellem to vilkårlige toner kan måles i hel- og halvtoneskridt, hvor to halvtone-trin svarer til ét heltoneskridt.
- En ubrudt følge af successive halvtoneskridt kaldes en *kromatisk skala*.
- En ubrudt følge af successive stamtoner kaldes en *diatonisk skala* - denne består af såvel hel- som halvtoneskridt.

5.2 Stamtoneafledninger

Alle stamtoner kan afledes, hvilket vil sige at der i stedet for en given stamtone bruges den tone, der ligger et halvtoneskridt over eller under stamtonen selv.

Stamtonernes afledninger noteres ved hjælp af *fortegn*, der noteres foran noden og som enten hæver eller sænker stamtonen netop en halv tone. Anvendelse af fortegn til at ændre et givet tonemateriale kaldes *alteration* - herved fås *altererede* toner.

5.3 Fortegn

Et # (*kryds*) hæver en given tone med en halvtone. Et # foran en node betyder således, at man ikke skal spille selve stamtonen, men benytte den tangent, der ligger en halv tone over (dvs. til højre på klaviaturet). Man skelner mellem *løse fortegn*, i det følgende blot kaldt fortegn, og *faste fortegn* - se 5.3.5 Faste fortegn, nedfor samt Notation af tonearter, s.133ff.

Fig. 31. Kryds

Et b (*b*) sænker en given tone med en halvtone. Et b foran en node betyder således, at man ikke skal spille selve stamtonen, men benytte den tangent, der ligger en halv tone under (dvs. til venstre på klaviaturet).

Fig. 32. "b"

Et ♮ (*opløsningstegn*) ophæver virkningen af et # eller et b. Et ♮ foran en node viser således, at man skal spille selve stamtonen.

Fig. 33. Opløsningstegn

5.3.1 Dobbelte afledning

Det er muligt at foretage en *dobbelte afledning*, dvs. at hæve eller sænke en stamtone med to halvtoner, altså i alt en heltone.

Et ♯ (*dobbeltekryds*) hæver en given tone med to halvtoner.

Et bb (*dobbelte-b*) sænker en given tone med to halvtoner.

Både dobbeltekryds og dobbelte-b ophæves med et *enkelt* opløsningstegn – jf. 5.3.3 nedenfor.

5.3.2 Virkefelt

- 1) Fortegn, der er sat for en vilkårlig stamtone, gælder efterfølgende for denne stamtone indtil fortegnet bliver ophævet. I Fig. 34.a er alle toner – også de to sidste – *es*.
- 2) Fortegn gælder kun i den samme oktav (faste fortegn gælder dog i alle oktaver – jf. Faste fortegn, s.19). Der skal derfor sættes fortegn for stamtonen oktaven over; dette fortegn gælder så efterfølgende – se Fig. 34.a.
- 3) Fortegn gælder kun i det samme system (aktuelt ved klaver- og partitursystemer).
- 4) Fortegn gælder kun i den samme nøgle, inden for det enkelte system. Der skal sættes nyt fortegn ved nøgleskift – jf. Fig. 34.b.

Fig. 34 a) b)

5.3.3 Ophævelse af fortegns virkning

For ophævelse af en noteret afledning af en given tone gælder følgende:

- 1) Opløsningstegn ophæver alle typer fortegn. Dobbelte afledninger ophæves som nævnt med et *enkelt* opløsningstegn.
- 2) Sættes der et fortegn - uanset type (♯, ♭, ♯♯, ♭♭), ophæves tidligere satte fortegn for den pågældende tone, såvel enkelte som dobbelte afledninger. Herefter effektueres fortegnet helt regelmæssigt.
- 3) Dobbeltekryds og dobbelte-b ophæver som følge af pkt.2) et *enkelt* kryds eller b.
- 4) En taktstreg ophæver alle typer fortegn. Ved overbinding over en taktstreg forsinkes ophævelsen af fortegnet dog til *efter* den overbundne node – se Fig. 35. Dette gælder også ved linjeskift, dvs. at der aldrig skal sættes fortegn for en overbunden node.

Fig. 35. Sænkning af stamtonen h' – gælder for alle tonerne i eksemplet

- 5) I visse nyere noder/partiturer er det gældende, at et fortegn kun gælder for den node, der følger umiddelbart efter – dette vil normalt være angivet i noterne til noden/partituret.

5.3.4 Hjælpefortegn

Hjælpefortegn er fortegn, der ikke nødvendigvis skal sættes, men som kan lette læsningen ved at fjerne tvivl om notationen. Der sættes normalt parentes om hjælpefortegn.